

Foto: L. L.

Občina Ajdovščina je preprečila postavitev spomenika Filipu Terčelju, duhovniku, narodnjaku in žrtvi dveh totalitarizmov

Dolg do Filipa Terčelja

Prosvetljevno delo

Istočasno je imel kot zelo cenjen govornik in pridigar nešteto govorov in pridig po vsej deželi. Ljudje so ga poslušali nepremično, njegova beseda – domača in pristrčna – je segala v srce, duhovno in narodno dvigala ter opogumljala.

Terčelj je tesno sodeloval tudi z Goriško Mohorjevo družbo vse od ustanovitve leta 1924 in postal član njenega uredniškega odbora. Prispeval je članke, črtice in pesmi v prve koledarje. V tej založbi je v tem času izdal dve knjigi: *Za domačim ognjiščem* (vzgojna čitanka) in *Mati uči otroka moliti* (katekizem za najmlajše). Obe izpostavljata socialne, narodne ter etične vrednote in sta nosili slovensko besedo – tudi najmlajšim. Da bi v cerkvi in zunaj nje gojili slovensko pesem, je skupaj z Jožkom Bratovšem in s skladateljem Vinkom Vodopivcem prispeval izdajo treh liturgičnih pesmaric v letih 1929 do 1933: *Božji spevi*, *Gospodov dan* in *Zdrava Marija*. Sam je napisal liturgične uvode in besedila pesmi, skupaj 114. Te pesmi prepevamo še danes. Bil je avtor ali sodelavec še pri mnogih drugih publikacijah.

Trn v peti Italijanom

V tem času pa je doživljal že tudi velike stiske zaradi političnega preganjanja. Med vidnejšimi, ki so »zaustavljali proces italijanizacije« je bil vsekakor Filip Terčelj, na katerega je italijanska oblast budno pazila in ga februarja leta 1930 klicala na zagovor, ker da širi med mladino svoje politično prepričanje in načela, ki nasprotujejo državnemu redu itd., zaradi česar so mu izrekli opomin in nezaupnico. Za aretacijo in onemogočenje pa so potrebovali povod. 6. septembra 1931, na prvo obletnico ustrelitve bazoviških žrtev, je v Brdih zaplapolala nekaj slovenskih zastav. Zaprl so večje število Bricev, jih izpustili in spet zaprl decembra; dan kasneje pa še Filipa Terčelja in Lojzeta Bratuža z obtožbami, da sta bila v tesnih stikih s pripriimi, izvajala panslavistično in iredentistično propagando itd. Aretacije so bile povezane z nečloveškimi izsiljevanji in mučenji. Obsodili so ga zaradi delovanja med mladino, ker so se ostale obtožbe izkazale za neutemeljene. Terčelja so zaprli najprej v goriške sodnijske zapore, nato pa premestili v koprsko ječo, v temnico. Ta mučenja so ga psihično in fizično spravila na rob. O tem govorijo nekateri zapiski italijanskih upravnih in

sodnih ustanov in nekaj ohranjene korespondence. Junija je bil obsojen na petletno izgnanstvo v kraj Campobasso, jugovzhodno od Rima. Tam je živel brez dohodkov, nazadnje je ostal celo brez samostanske celice, ki so mu jo sprva dodelili.

Umik iz Goriške

Po posredovanju cerkvenih oblasti so ga po enem letu pomilostili. Vrnil se je na Goriško, toda oblast mu ni več dovolila, da bi prevzel še tako skromno službo med Slovenci, niti v Ajdovščini, kamor ga je vabil oboleli župnik Josip Fon. Zopet je živel brez dohodkov, vrnil se je domov. Grozila mu je nova aretacija (za vsak njegov korak in besedo so iskali politično ozadje). Tako se je nekajkrat skrtil pred fašisti in aprila 1934 (opozorjen, da bo aretirani) se je umaknil v Jugoslavijo, v Ljubljano.

Tudi v Ljubljani mu ni bilo lahko; za silo si je uredil življenje. Od jeseni 1934 je poučeval nemščino in verouk na II. državni (Poljanski) gimnaziji, stanoval pa je v bivši šentpetrski vojašnici, tedaj spremenjeni v umobolnico, kjer je opravljal službo hišnega duhovnika. Zbiral je dijake in prirejal glasbeno-gledališke predstave – zanje je pisal dramske prizore in tudi glasbo. Dijakom je pomagal tudi gmotno, posredoval pa za ljudi, ki so imeli težave z oblastmi. Nastopal je na shodih in taborih, kjer je opozarjal na položaj primorskih Slovencev.

Profesor in pisatelj

Po italijanski okupaciji Ljubljanske pokrajine je bil tri mesece zaprt, izgubil je službo in stanovanje. Pomagali so mu ljudje, ki jim je prej sam izkazoval pomoč, na primer družina Toneta Tomšiča. Kasneje so ga neprestano nadzorovali Nemci. Rad se je odzival na prošnje duhovnih sobratov in jim pomagal pri delu, zlasti med prazniki.

V letih bivanja v Ljubljani je le našel nekaj več časa za daljša prozna besedila. Leta 1940 je bila za Goriško Mohorjevo družbo natisnjena povest o vipavski preteklosti okrog leta 1900 – živa slika okolja, narave, burje ... z naslovom *Vozniki*. Ilustriral jo je primorski slikar Riko Debenjak. Knjiga tedaj ni dobila dovoljenja za izdajo in je prišla med bralce šele leta 1945 (kasneje je bila prevedena v francoščino, hrvaščino in nemščino). Leta 1935 je v Gorici izdal zbirko kratke proze z naslovom *Ogorki*; večina besedil je bila prej objavljena v dveh letnikih *Družine* (mesečnik, ki je lahko izha-

jal le v letih 1929 in 1930). Te so, podobno kot *Vozniki*, vzete iz resničnega življenja, večinoma iz domačega sveta. Obe goriški izdaji sta izšli pod psevdonimom F. Grivški. V teh letih je objavljati tudi v ljubljanskih revijah *Lučka* in *Naša zvezda*.

Aretacija, nato še umor

Takoj po vojni – od srede junija do srede septembra – ga je zaprla domača povojna oblast. Ovdabe o »narodnem izdajstvu«, ki so se izkazale za neresnične, naj bi prišle predvsem iz Goriške. Ta zapor je bil zaradi vsestranske absurdnosti za Terčelja od vseh najhujši. Iz njega je odšel bolan, v bolnišnico. Ker je primanjkovalo prostora, se je moral tudi od tam kmalu izseliti, stanovanja pa ni imel. Želel si je domov, da bi se pozdravil ob primerni oskrbi, a dovoljenja ni dobil. Zanj spet ni bilo nobenega mesta – ne v šoli, ne v prosveti, ne v osnovnem – duhovniškem poklicu.

Za božične praznike 1945 je odšel k prijatelju Francu Krašni, župniku v Sorici, ki je oskrboval tudi Davčo. Tam so ga komunisti že 7. januarja 1946 skupaj z domačim župnikom Krašno umorili. Pokopan je zraven cerkve v Davči.

Zamolčana osebnost

O njegovem življenju in delu je napisanih kar nekaj člankov, pa tudi samostojnih publikacij. Marijan Breclj je leta 1992 pri *Ogrnjšču*, v zbirki *Gradtelji slovenskega doma*, izdal knjižico o njegovem življenju in delu z nekaterimi proznimi besedili, pesmimi in vzgojnimi spisi. Leta 1998 je dr. Silvester Fabijan napisal na ljubljanski teološki fakulteti o njem magistrsko nalogo, v kateri je poleg življenjepisa posebej obdelal pesništvo. Na filozofski fakulteti v Ljubljani pa je leta 2001 Petra Vnuk napisala o njem diplomsko nalogo. Umetniško je lik Filipa Terčelja upodobil Alojz Rebuta v romanu *Nokturno za Primorsko*, za katerega je dobil leta 2005 nagrado »kresnik« – za najboljši slovenski roman leta.

Za upodobitev v bronu so naprosili kiparja Mirsada Begića. Umetnik je upodobil celotno Terčeljevo postavo, ki bo stala ob vodnjaku, na trgu – med ljudmi, za katere je živel. Obraz odseva intelektualca, upodobljenčvo osebnost. Oblečen je v duhovniško obleko, pod levo roko ima knjigo – simbol njegovega prosvetnega in literarnega dela, v desni pa palmovo vejico – znamenje mučeništva.

IVO ŽAJDELA

Primorski duhovnik Filip Terčelj je še ena zamolčana osebnost 20. stoletja. Čeprav je med obema vojnama veliko naredil za Slovence na Goriškem, zaradi česar so ga fašisti hudo preganjali, je bil trn v peti tudi povojnim komunistom, ki so ga januarja 1946 umorili. V rojstni župniji Šturje – kraj je danes del Ajdovščine – so se mu želeli domačini oddolžiti za njegove zasluge za Slovence na Primorskem in ga vrniti v narodov spomin s primernim spomenikom v Šturjah. Za spomenik sta bila tako župnija kot krajevna skupnost, pridobili so dve lokaciji dovoljenji in mnenje Zavoda za spomeniško varstvo iz Nove Gorice, ki postavitvi ne nasprotuje, na koncu so ajdovski občinski svet zaprosili še za dodelitev stavbne pravice za štiri kvadratne metre v javnem dobrem. Toda tam je prevladala levičarska miselnost nestrpnosti proti duhovniku in narodnjaku. Zadevo so na občini spolitizirali in iskali nekaj za lase privlečenih razlogov proti postavitvi spomenika. S tem je levica v Vipavski dolini že drugič v kratkem času preprečila postavitev spomenika dvema znanima in zaslužnima primorskima osebnostima. Očitno na Primorskem še naprej prevladuje miselnost ideološkega izključevanja, po kateri imajo lahko spomenike samo borci za komunizem, vsi drugi pa niso veliko vredni.

Za dokončno ureditev šturskega Cankarjevega trga so si zamislili kamnit vodnjak, ob njem pa bronast spomenik rojaku – duhovnemu voditelju narodnoobrambne gibanja po prvi svetovni vojni na Primorskem, duhovniku in profesorju Filipu Terčelju. Ob tem projektu sta se povezali krajevna skupnost in župnija Šturje, prva bi finančno pokrila stroške postavitve vodnjaka, druga pa spomenika.

Organizator društev

Filip Terčelj se je rodil v Grivčah 2. februarja 1892 kot prvorojenec. Osnovno šolo je obiskoval v Šturjah, trinajstleten pa odšel v gimnazijo, v Zavod sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano. Končal je študij teologije in leta 1917 postal duhovnik. Po štiriletnem kaplanovanju v Škofji Loki so mu predstojniki svetovali, naj nadaljuje študij, in odšel je v Köln, kjer je dosegel profesuro na Socialno-pedagoški fakulteti. V tem času je skrbel tudi za slovenske izseljence, posebno rudarje na Vestfalskem, in zanje ustanovil prvo zasebno šolo. Udeležil se je še študijskih tečajev za delo v kulturno-prosvetnih ustanovah.

Vleklo ga je med svoje ljudi, na Goriško, ki je po prvi vojni pripadla Italiji, in obogaten z novimi izkušnja-

mi in zamislili je prišel leta 1922 v Gorico, kjer je postal katehet in duhovni vodja v Alojzijevišču. Na temeljih že pred vojno dokaj razvejenega društvenega življenja v okviru Slovensko krščansko-socialne zveze je bila konec leta 1922 ustanovljena nova Prosvetna zveza, Terčelj pa izvoljen za glavnega tajnika. Postal je njena gonilna sila. S sistematičnim organiziranjem okrožnih odborov in ustanavljanjem društev vsepovsod, tudi v najbolj odročnih krajih, je v petih letih – do prisilnega razpusta leta 1928 – nastalo 19 odborov s 136 družtv in 32 samostojnimi krožki, torej 168 prosvetnih enot z okrog 12.000 člani. Imeli so še Podzvezo v Trstu, ki je svoje delo razširila na Notranjsko. Terčelj je največkrat sam v imenu Centralnega odbora obiskoval društva, predaval in pregledoval njihovo delovanje, svetoval – tako glede organizacije kot glede čisto praktičnih napotkov. Prosvetna zveza je v tem času izdajala svoj mesečnik *Naš čolnič* (v 3.000 izvodih), ki ga je Terčelj urejal in v glavnem tudi sam pisal. To njegovo obsežno publicistično delo obsega socialno-vzgojne in pedagoško-psihološke ter kulturne članke, pa tudi črtice. V okviru teh društev so bili tečaji, predavanja, prosvetni večeri, tekme, igre, koncerti, telovadna nastopi, ustanavljanje knjižnic.

Vrednota odpora proti poitalijančevanju

O nasprotovanju postavitve spomenika Filipu Terčelju

MARJAN VELIKONJA, občinski svetnik:

Prezvel sem odgovornost predlagatelja. Pregledal sem vse možne zgodovinske in druge strokovne vire, ki opisujejo delo Filipa Terčelja, delovanje in vlogo duhovnikov med obema vojnama na Primorskem, in glede na ugotovitve predlagal, da se vlogi ugodni. Kip z estetskega in kulturnega vidika ni sporen, prav tako ni sporna tudi osebnost rodoljuba in antifašista Filipa Terčelja. Nekateri svetniki so bili žal gluhi za moje argumente in so glasovali proti vlogi za dodeli-

tev stavbne pravice. Razlogov, zakaj so bili proti, ne razumem. Razprava, ki je skoraj ni bilo, ni prispevala protiaargumentov, ki bi opravičevali tako odločitev. Na mizo so položili nasprotni predlog, ki ga je podprla večina pozicijskih in nekaj opozicijskih svetnikov, in ga seveda tudi izglasovala. Zato tudi niso slišali argumentov, ki sem jih v obrazložitvi predloga sklepa navedel. V svojem predlogu niso nasprotovali postavitvi spomenika Filipu Terčelju, bili so proti postavitvi na lokaciji, ki so jo izbrali domačini. Predlagali so druga možna okolja. Po mnenju mnogih je bila rešitev problema žaljiva, ker so predlagali postavitev spomenika na zasebno zemljišče, za kar farani ne potrebujejo sklepa občinskega sveta.

MARKO KOS, župnik, Šturje:

Postavitvi spomenika je botrovala tiha »zadolženost« naših župljanov, da se mu primerno oddolžimo za njegovo neprecenljivo delo na verskem, vzgojnem, kulturnem in zlasti narodnoohranjevalnem področju med obema vojnama. Leta 1992 (stota obletnica rojstva) je bila postavljena spominska plošča, leta 2006 (60. obletnica njegove smrti) je bila v župniji spominska slovesnost, maša (govoril je Jožko Kragelj), toda večjega pomnika nismo zmogli. Prehiteval nas je čas. Krajevna skupnost nam je prišla naproti s

predlogom, da bi na Cankarjevem trgu, ki so ga takrat urejali, postavili tudi spomenik Filipu Terčelju. Pobudo smo sprejeli in tudi predlog arhitekta, da nalogo zaupamo kiparju Mirsadu Begiću. Pobudo je dala župnija Šturje. Ves projekt oblikovanja trga je v lepem soglasju tekel s KS, ki je želela tako dati edine mu trgu v našem kraju tudi primerno vsebino. Postavitve kipa bi pomenila sprejemanje vrednot odpora proti poitalijančevanju s pomočjo vzgoje, kulture, organizacije društev; vse to najbolje predstavlja prof. Filip Terčelj.

SLAVKO ČERNIGOJ, upokojeni župnik, Šturje:

»Enaindvajsetega marca 2007 je ajdovski župan Marjan Poljšak poslal dopis, v katerem je oporekal postavitev spomenika prof. Filipu Terčelju. Zadeva je pri-

šla do vrelišča, ko je občinski svet izglasoval prepoved postavitve spomenika na Cankarjevem trgu v Šturjah. Mirsad Begić je v osebi prof. Filipa Terčelja upodobil neko dobo. Želel je povedati, kaj se je med obema vojnama dogajalo na Primorskem. Kip naj bo v spomin in v pouk tudi prihodnjim rodovom, kakšen je bil petindvajsetletni upor fašistični oblasti in s čim so ga naši predniki bojevali. Da je tista svetla doba Primorske za marsikoga še v mraku, dokazuje primer Terčelj. »Kip je prevelik,« se ponavlja refren nasprotnikov. Logično, da je velik, saj je bil tudi primorski odpor velik. Spomnimo se, da so na Primorskem med vojnama ubijali slovenske može in fante (Bazovica, Bratuž, drugi tržaški proces). Kip je prevelik za tiste, ki slabo dojemajo veličino prof. Terčelja in njegovo dobo. Kar pa se tiče samega kipa, lahko rečemo, da nekateri niso dojeli Begičeve umetnine, zato jo s tako lahko omalovažujejo.